

## KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ: 1984-2014 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Menşure KOLÇAK<sup>1</sup>

Ali Yasin KALABAK<sup>2</sup>

Handan BORAN<sup>3</sup>

### ÖZET

İktisat Literatüründe kamu harcamalarının büyümeyle etkileyen bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda kamu harcamalarının büyümeyle etkisi tarafımızdan incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, kamu harcamalarının (G) ekonomik sınıflandırması olan cari harcamalar(C), yatırım harcamaları (Y), transfer harcamaları (T) şeklinde, 1984-2014 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Veriler; Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığının web sitelerinden temin edilmiştir. Veriler, 1998 yılı temel alınarak GSYİH deflatörüyle reel hale dönüştürülmüştür. Çalışmamızda ilk olarak değişkenlerin durağan hale getirilmesi için Augmented-Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır. Yaptığımız analizlerle değişkenlerimizin birinci farkında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi çok yönlü öngörmemize olanak sağlaması açısından VAR Analizi tercih edilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün belirlenmesi için Granger Nedensellik Testi kullanılmış, sonuçlar Varyans Ayırıştırması Analizi ile desteklenmiştir. Granger Nedensellik Testi'ne göre Cari Harcamalar ile GSYİH'nin nedensellik bulunurken Yatırım ve Transfer harcamaları ile GSYİH arasında nedensellik bulunmamaktadır. Aynı zamanda GSYİH'da cari harcamaları etkilemektedir. Bir başka ifadeyle GSYİH ile Cari Harcamalar arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Daha sonra yaptığımız varyans ayırıştırma analizinde ise yatırım harcamalarının da GSYİH'ya etkisinin belirgin düzeyde olduğu görülmüştür. Sonuç olarak 1984-2014 Türkiye örneğinde cari harcamalar ile GSYİH arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun yanında Varyans ayırıştırma analizine göre yatırım harcamaları da GSYİH'yı etkilerken, her iki analizde de transfer harcamalarının GSYİH'ı çok fazla etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

*Anahtar Kelimeler:* Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Cari Harcamalar, Yatırım Harcamaları, Transfer Harcamaları,

*Jel Kodları:* E60, H50, O40

### ABSTRACT

#### AN EMPIRICAL ANALYSIS ABOUT THE RELATION BETWEEN PUBLIC EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: 1984-2014 TURKEY EXAMPLE

Public expenditures are accepted as a factor affecting growth in the Economy Literature. In this context the growth effect of public expenditures has been examined by us. In the study current expenditures (C), investment expenditures (Y), transfer expenditures (T) as the economic classification of public expenditures has been used in terms of the data between 1984-2014. The data have been acquired from the web sites of Ministry of Development and Ministry of Economy. The data have been transformed into reel by the GSYİH deflator on the basis of year 1998. Augmented-Dickey Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests have been used in our study in order to fix the variables. It has been determined that our variables were fixed at the first majority. VAR Analysis has been selected in order to foresee the relation between variables versatile. Then, Granger Causation Test has been used in order to determine the direction of the causation between the variables; the results have been supported with the Variance Sortation Analysis. According to the Granger Causation Test, causation of GSYİH are found with the Current expenditures and the causation of GSYİH are not found with the Investment and Transfer expenditures. At the same time GSYİH affect the current expenditures. In other words a dual causation between GSYİH and Current Expenditures. It has been determined that the investment expenditures have a significant effect on GSYİH. As a result a mutual causation relation between current expenditures and GSYİH in the 1984-2014 Turkey example has been determined. According to the Variance Sortation analysis it has been determined that the investment expenditures affect GSYİH, transfer expenditures don't affect GSYİH so much.

*Key Words:* Public Expenditure, Economic Growth, Current Expenditure, Investment Expenditure, Transfer Expenditure

*JEL Classification Codes:* E60, H50, O40

<sup>1</sup> Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, [mkolcak@atauni.edu.tr](mailto:mkolcak@atauni.edu.tr), +90 533 623 8743

<sup>2</sup> Arş. Gör., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, [akalabak321@gmail.com](mailto:akalabak321@gmail.com)

<sup>3</sup> Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, [handanboran@hotmail.com](mailto:handanboran@hotmail.com)

## **I. GİRİŞ**

Devletin milli ekonomideki yerini belirleyen önemli göstergelerden birisi de kamu harcamalarıdır. Devletin ülke ekonomisindeki yeri, iktisat literatüründe üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi olarak kabul edilmektedir. Kamu harcaması; toplumun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla devletin yaptığı her türlü gideri ifade etmektedir. Daha geniş anlamıyla kamu harcaması; devlet bütçesi ile yapılan harcamalara ilave olarak bütçe sistemi dışında yer alan diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı harcamalar ile vergilerde istisna, indirim ve muaflik nedeniyle alınmasından vazgeçilen vergi gelirlerinin toplamından oluşmaktadır (Pehlivan, 2014: 68). Kamu sektörünün ekonomideki payı 1929 buhranından sonra Keynes'in görüşleriyle birlikte artış göstermeye başlamış ve günümüzde de artmaya devam etmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal güvenlik harcamalarındaki artış, sanayileşmenin zorunlu kıldığı alt yapı yatırımları, işsizlikle mücadelede devletlere yüklenen roller gibi nedenler kamu harcamalarının artmasında önemli birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Şener, 2010: 358).

Toplumun kolektif ihtiyaçları olarak kabul edilen güvenlik, adalet, diplomasi gibi tam kamusal malların devlet tarafından üretilmesi gerektiği kabul edilmekte, bunların yanı sıra yarı kamusal mal olarak kabul edilen eğitim, sağlık, ulaştırma, haberleşme, gibi mal ve hizmetler de devlet tarafından üretilmektedir. Ayrıca özel mal niteliği taşıyan birçok mal ve hizmetler de devlet tarafından topluma sunulmaktadır. Devlet bu mal ve hizmetleri üretirken piyasadan çeşitli üretim faktörleri satın almaktadır (Erdem vd. 2012: 27).

Keynesyen ekol, devletin piyasaya değişik şekillerde müdahalelerde bulunmasının ekonomik etkinliği artırabileceği ve sonuç olarak büyümeyi teşvik edeceğini ileri sürmektedir. Günümüzde çoğu ekonomik ve sosyal gelişmenin belirleyici faktörü olarak kamu sektörünün etkinliği karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından etkin devletin önemi artmakta, devletin büyümeyi doğrudan sağlayan bir aktör olarak değil, ekonomik ve sosyal kalkınma açısından ortak bir katalizör ve kolaylaştırıcı olma özelliği önem taşımaktadır. Bundan dolayı iktisadi büyüme açısından kamu büyüklüğünün ne olması gerektiği konusu önem arz etmektedir. Ancak kamu sektörünün ekonomideki payının büyümesi, kamu harcamalarının giderek daha az verimli alanlara kanalize edilmesine neden olabilmektedir. Böyle bir durum ise iktisadi büyümeyi yavaşlatmakta ve hatta azalmasına varan etkiler yaratabilmektedir. Bu sonuç önemli ölçüde kamunun etkin olmamasından, bununla ilişkili olarak da düzenleyici faaliyetlerin sisteme aşırı bir maliyet yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Bu olumsuzluklara ilaveten, siyasal iktidarların popülist amaçlarla uygulamaya koyduğu politikalar da dikkate alındığında, sistemin verimliliği neredeyse ortadan kalkmaktadır (Uzay, 2002: 151).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan istikrarsız büyüme, yüksek reel faizler, büyük boyutlara ulaşan cari açıklar, bütçe açıkları, aşırı oynak döviz kurları, iç ve dış borç yükü, yüksek enflasyon gibi makroekonomik sorunlar içerisinde kamu kesimi finansman açıklarının önemli bir yeri olduğu kabul edilmektedir. Kamu kesimi finansman açıklarının da kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklandığı belirtilmektedir. Bazı iktisatçılar kamu harcamalarındaki artışın ekonomik zorunluluktan kaynaklandığını savunurken, bazı iktisatçılar da, hükümetlerin ekonomik gelişmeden bağımsız olarak uyguladığı popülist politikalar nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmektedirler (Arısoy, 2005: 3).

Kamu harcamalarının artış seyrine bakıldığında, 19. yüzyılda savaş dönemleri hariç milli gelirin %10'u civarlarındayken, 20. yüzyılda %20 ile %45 arasında değişen rakamlara ulaştığı ve büyük boyutlarda olduğu görülmektedir. Dünyadaki hemen hemen bütün ülkelerde kamu harcamalarının arttığı, ancak artışın ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Harcamalar reel ve transfer harcamaları şeklinde ele alındığında, sosyal refah devletlerinde

sosyal transferlerin, kalkınma aşamasında olan devletlerde de alt yapı ve iktisadi transferlerin artmış olduğu görülebilmektedir (Kirmanoğlu, 2012: 56).

OECD ülkelerinde 1960'da kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı %27 iken, 1990'lı yıllarda %48'e yükselmiştir. 2000'li yıllarda, OECD üyesi ülkelerde kamu harcamalarının ortalama olarak GSYİH'nin yarısına yaklaştığı görülmekte, bu ülkelerin çoğunda en büyük harcama kategorisi sosyal güvenlik olup, toplam harcamaların ortalama %34'e yakını oluşturmaktadır (OECD, 2011). Kamu sektörü iç kaynak kullanımı önemli ölçüde artmıştır. Yıllar itibariyle kamu harcamalarındaki bu artış, kamunun geleneksel fonksiyonlarının ötesinde genişlediğini göstermektedir. Kamu harcamalarının payı artarken ekonomik büyüme yavaşlamıştır. Yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bulgular, kamu harcamaları seviyesi ile GSYİH'nin büyümesi arasında kuvvetli negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı sadece gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de artma eğilimi göstermiştir. Her iki ülke grubunda da kamu harcamalarının payı artmış olmakla birlikte, kamu harcamalarının yapısı farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının büyük bir kısmını transfer harcamaları oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, kamu girişimciliği ön plana geçmektedir. Bu ülkelerde devlet gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ekonomiyi dengede tutmaktan ziyade, kaynakları harekete geçirmeye ve büyümeyi hızlandıracak şekilde yönlendirmeye çalışmaktadır (Gwartney, Holcombe ve Lawson, 1998: 164).

Günümüzde temelini klasik iktisadi düşüncenin oluşturduğu yeni iktisadi akımların (Kamu Tercihi Kuramı, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Monetarist Teori, Arz Yanlı İktisat Teorisi) savunucuları yaşanan ekonomik problemlerin çözümüne yönelik olarak kamu harcamalarının azaltılması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bu görüşü savunan iktisatçılar; devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmakta ve müdahale sonucunda kaynakların etkin dağılmadığını, özel sektör yatırımlarının dışlandığını bunun sonucu olarak ta hem verimliliğin hem de büyümenin azaldığını, tüm bunlarla beraber işsizliğin de arttığını iddia etmektedirler. Bugün Dünyadaki genel eğilim de bu yönde bulunmaktadır (Ulusoy ve Zengin, 1998: 3).

Dünyadaki bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye'de 1970'li yıllarda dışa açık piyasa ekonomisine geçme çalışmaları başlatılmış, 1980'li yıllarda da dışa açık piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bu süreçte kamu kesiminin büyüklüğü ve kamu harcamaları azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye için bu geçiş süreci çok da kolay olmamış ve Türkiye, 1994, 2001, 2008 ve 2009 yıllarında ciddi krizler yaşamıştır. Krizlerin gerek kamu, gerekse özel kesim üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de 1984-2014 yılları arasındaki kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırma esas alınarak büyümeyle ilişkisi ampirik olarak incelenmeye çalışılmış ve literatürün zenginleştirilmesi amaçlanmıştır.

## **II. TEORİK ÇERÇEVE**

Kamu harcamaları modern anlamda; kamu otoritelerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak, sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmak üzere belirli kurallara göre yaptıkları harcamalardır (Türk, 1999: 47). Günümüz sosyal devlet anlayışının doğal sonucu olarak kamu hizmetlerindeki çeşitlilik kamu harcamalarının da artmasına neden olmaktadır. Kamu harcamalarının efektif talebi etkileyerek makroekonomik yapı üzerinde önemli etkiler oluşturması, kamu harcamalarını maliye politikasının en önemli aracı haline getirmiştir. Bu nedenle kamu harcamalarının öneminin ve etkinliğinin artması, ekonomik yapı üzerinde belirleyici olmaktadır (Öztürk, 2012: 246).

Kamu harcamalarındaki artış, I. Dünya Savaşı yıllarında savaş harcamalarının vergi oranlarında artışa yol açmasıyla gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında ise yüksek vergiler büyük ölçüde yüksek sivil harcamaları finanse etmek üzere devam ettirilmiştir. 1920'lerin sonlarına doğru birçok Avrupa ülkesi basit sosyal güvenlik sistemlerini kurmuşlardı ve bu durum harcamaların artmasında etkili olan bir diğer unsurdur. 1929 bunalımı da kamu harcama politikalarında genişleme dalgasıyla sonuçlanmıştır. 1937'ye kadar minimal devlet anlayışı büyük ölçüde ortadan kalkmış ve ekonomide aktif rol alan devlet anlayışı iktisat politikalarına yerleşmiştir. Kamu harcamalarında genişlemeye yol açan en önemli tarihi faktörlerden birisi 1917'deki Rus Devrimi, diğeri de 1930 yılındaki Büyük Bunalım olmuştur. 1950'lere ve 1960'lara tam istihdamı sağlamak amacıyla devletin ekonomiyi yönlendirmesini öngören Keynesyen yaklaşım hâkim olmuştur. Bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerde piyasa başarısızlığına vurgu yaparak, piyasanın yerine geçecek devlet müdahalesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir (Soubbotine ve Sheram, 2000: 62).

II. Dünya Savaşı sonrası ve kısmen 1960-80 arasında etkin kamu politikaları çok büyük ilgi görmüştür. Keynes'yen iktisat, sosyalizmin sorgulanması, kamu malları ve dışsallıklar teorisi gibi çeşitli faktörler de bu gelişmeye katkıda bulunmuştur. 1960'ların sonlarına doğru kamunun rolü hakkında şüphecilik ortaya çıkmış, özellikle etkin kamu politikalarını savunan teorik modellerdeki eksiklikler ve uygulama ile ilgili problemlerin ortaya çıkmasıyla 1970'lerin başlarında kamunun ekonomideki rolü tartışılmaya başlanmıştır. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisi, piyasa mekanizmasını merkeze alan liberal bir eksene doğru kaymaya başlamıştır (Çeştepe ve Bilen, 2001: 56).

1990'lı yıllarda ise gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde, özellikle de sanayileşmiş ülkelerde kamunun büyüklüğü ve kapsamı genişlemiştir. Sanayileşmiş ülkeler refah toplumunu genişletirken, gelişmekte olan ülkelerin çoğu devlet denetimindeki kalkınma stratejilerini benimsemişlerdir. Bunun sonucu olarak bütün dünyada kamunun büyüklüğü artmış, kamu tarafından gerçekleştirilen harcamaların kapsamı genişlemiştir. 1990'lı yılların sonu itibariyle kamu harcamaları önde gelen sanayileşmiş ülkelerde toplam gelirin yaklaşık yarısını, gelişmekte olan ülkelerde dörtte birini oluşturmuştur. OECD ülkelerinde ise bu oran 1990'lı yılların sonu itibariyle ortalama %48 civarındadır. Yıllar itibariyle kamu harcamalarındaki bu artış trendi, kamunun, geleneksel fonksiyonlarının ötesinde genişlediğinin de bir göstergesi olmuştur (Yılmaz ve Kaya 2008: 414).

Devletin yapacağı harcamalardan hangilerinin kamu harcaması sayılacağı, dikkat edilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgu, GSYİH içerisinde kamu harcamalarının nispi değerinin belirlenmesi sırasında önem arz etmektedir. İktisadi nitelikleri ve özelliklerini dikkate alarak yapılacak bir sınıflandırma, etki ve içerik bakımından birbirinden farklı kamu harcamalarının GSYİH üzerindeki etkisinin daha net bir şekilde ortaya konmasına yardımcı olacaktır. Bundan dolayı iktisat literatüründe kamu harcamaları, GSYİH'ya yaptıkları etkiye göre; cari, yatırım ve transfer harcamaları şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Cari harcamalar, GSMH'ya üretim ve fiyat düzeyi üzerinde etki yapan harcamalardır. Yatırım harcamaları, üretim kapasitesini arttıran ve ülkenin sermaye stokuna net ilaveler yaparak milli hasılaya katkıda bulunan harcamalardır. Transfer harcamaları ise, devlet tarafından karşılıksız olarak yapılan, cari dönemde kamunun üretimine karşı doğrudan talep yaratmayan ancak, bazı durumlarda özel sektör üretimine talep yaratabilen (örneğin, emekli maaşları ve sosyal yardımlar piyasa talebine, dolayısıyla özel sektörün üretimine talep yaratabilir.) harcamalardır. Böylece, belli bir dönemdeki kamu harcamaları ile o dönemin üretimi arasında bir ilişkinin kurulması, daha anlamlı olmaktadır. Sanayileşme ile birlikte kişi başına gelir arttıkça ulusal gelirin giderek daha büyük bir yüzdesi

merkezi ve yerel yönetimlerin bütçelerinden harcanır hale gelmiştir (Bulutoğlu ve Kurtuluş, 1988: 3).

Kamu harcamalarının, harcamayı gerçekleştiren kuruma göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Buna göre geniş anlamda değerlendirildiğinde; merkezi ve yerel yönetimlerin, iktisadi devlet teşekküllerinin ve sosyal güvenlik kuruluşlarının gerçekleştirdiği harcamalar toplamı ile toplum için faydalı hizmet gören kurumların ödemelerini, vergi muafiyet ve indirimlerini, özel kişilerin kamuya yaptıkları yardım ve bağışların toplamını içeren bir kavram olduğu görülmektedir. Kamu harcamalarının büyüklüğü içeriğine, zamana ve yere göre de değişim göstermektedir. Kamu harcamalarının ekonomi içerisindeki büyüklüğünün ölçülmesinde toplam kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı dikkate alınmaktadır. Bulunacak bu rakamlar global bir özellik göstermekte, kamu harcamalarını oluşturan kalemler açısından yeterli bir fikir vermemektedir. Aynı ilişkinin harcama kalemleri itibarıyla de kurulması gerekebilmektedir (Akdoğan, 2009: 64).

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının sürekli artış eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Söz konusu bu eğilimin nedenleri konusunda farklı iktisatçılar tarafından farklı yorumlar yapılmıştır. Bu görüşlerden birisi Wagner yasası olarak bilinen görüştür. Adolph Wagner, ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve dolayısıyla da kamu harcamalarında bir artışın olacağını ifade etmektedir. Bu artış, sanayileşmeyle beraber devletin idari ve güvenlik görevlerini daha etkin yerine getirme gereğinden ve hukuk sisteminin yerleştirilmesinin eskiye nazaran daha önemli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca hızlı şehirleşme ve nüfus yoğunluğunun artması da gerek kamu hizmetleri ve gerekse sosyo-ekonomik düzenlemeler için daha yüksek düzeyde kamu harcaması yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Şener, 2010: 27). Bunların yanında sanayileşmeyle beraber gerçekleştirilen teknolojik gelişme, haberleşme, ulaştırma gibi büyük ölçekli doğal tekel niteliğindeki yatırımların devlet tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenlerden dolayı da sanayileşmeyle beraber kamu harcamaları da artma eğilimi göstermiştir (Henrekson, 1993: 407).

Teorik açıdan bakıldığında, kamu kesimi büyüklüğünün iktisadi performans ve büyüme üzerine etkilerinin birbirine zıt iki görüş çerçevesinde açıklandığı görülmektedir. Söz konusu görüşlerden ilki, ekonomide kamu kesimi payının büyük olmasının büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulamakta, diğeri ise devleti ekonominin motor gücü olarak değerlendirmekte ve ekonomide yer alan geniş bir kamu payını, ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olarak kabul etmektedir. Bu görüşlerin ilki ekonomide kamusal faaliyetler arttıkça ve kamu kesimi genişledikçe bu durumun uzun dönemli ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceği fikrini temelde şu gerekçelere dayandırmaktadır: Birincisi, kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen iktisadi faaliyetler, özel kesimle karşılaştırıldığında genellikle etkisiz ve verimsiz bir biçimde yürütülmektedir. İkincisi ise, kamunun düzenleyici nitelikteki faaliyetleri de yine çoğu zaman iktisadi sistem üzerine önemli maliyetler yüklemektedir. Üçüncüsü de, devlet tarafından yürütülen bazı mali ve parasal politikalar piyasa rekabetini bozarak iktisadi düzenin işleyişini ve ekonominin genel verimliliğini azaltmaktadır (Carr, 1989: 268). Kamusal faaliyetlerin uzun dönemli ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğunu savunan ikinci görüşe göre ise, devlet gerçekleştirdiği faaliyetlerle özel ve kamusal çıkarlar arasındaki çatışmaları en aza indirerek bireysel ve toplumsal çıkarları uzlaştırmada önemli bir rol üstlenmektedir. Bunun yanı sıra gerek teknelci eğilimleri önlemek, gerekse sermaye, sigorta ve bilgi gibi henüz yeterince gelişmemiş olan bazı piyasalarda faaliyet göstererek faktör ve ürün piyasalarının etkin bir biçimde işleyişini sağlayarak, ekonominin genel dengesi üzerinde olumlu etki meydana getirmektedir (Slemrod, 1995: 402).

Wagner kanunu baz alarak yaptığı çalışmada, söz konusu durumu açıklamak amacıyla pek çok Avrupa ülkesi, Japonya ve ABD'deki kamu harcamalarına yönelik çeşitli incelemeler yapılmış, özellikle asayiş, güvenlik, bankacılık ve adli hizmetlerin önemi ve bu hizmetlerin kamu kesimi tarafından yeterli ölçüde yerine getirilmesinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak; eğitim, kültür, sağlık ve refah hizmetleri için yapılan harcamalarda da reel gelirin artışına paralel bir artış olduğu tespit edilmiştir. Wagner'e göre; toplumların gelişmesiyle birlikte ihtiyaçlar da artmakta, dolayısıyla hem merkezi hem de yerel hükümetler tarafından giderilmesi gereken hizmetler genişlediğinden kamu harcamaları sürekli artış göstermektedir. Wagner'in kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisinde vurgulamak istediği asıl nokta; kamu kesiminin büyümesinin, kişi başına gelir büyümesinden daha fazla olacağı yönündedir. Bu durum kamu harcamaları talebinin gelir esnekliğinin 1'den büyük olduğuna işaret eder (Koop ve Poirier, 1995:123). Wagner, kamu harcamalarındaki bu artışı; özellikle sanayileşme ile birlikte devletin idari ve koruyucu fonksiyonlarının artmasına, eğitim ve gelir dağılımında devletin fonksiyonlarının genişlemesine ve teknolojik gelişmeler ile sanayinin artan sermaye ihtiyacı sonucunda kamunun ekonomiye doğrudan yatırımlar yapmasının kaçınılmaz olmasına bağlamaktadır. Toplumların yapılarında ortaya çıkan sosyal gelişme arzusunun, bir başka ifadeyle, toplumların zamanla daha çeşitli, daha çok ve daha kaliteli kamu hizmeti istemelerinin kamu harcamalarındaki artışı zorunlu kılacağını ve devletin de artan bu talebi karşılamak için daha çok harcama yapmak zorunda kalacağını vurgulamaktadır (Demir, 2008: 107).

Wagner, kamu harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisinde öncelikle ekonomik büyüme değişkenine dikkat çekmiş ve buna bağlı olarak kamu harcamalarının artacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla, söz konusu ilişki neden-sonuç yönünden değerlendirildiğinde, kamu harcamaları artışı bir sonuçken bunun nedeni de ekonomik büyümedir. Bu durum, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Kamu harcamalarının artışı, Wagner dışında Musgrave tarafından da ele alınmıştır. Musgrave'e göre kamu harcamalarının artmasında; nüfus, şehirleşme ve ekonomik kalkınmaya bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar vb. faktörler de etkilidir. Musgrave, kamu harcamalarının alt kalemleri olan cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyüme ve kalkınmadan farklı şekillerde etkilendiğini vurgulamıştır (Kirmanoğlu, 2012: 56).

Ancak Musgrave her ne kadar kamu harcamalarının alt kalemlerinin ekonomik büyüme ve kalkınmadan farklı şekillerde etkilendiğine vurgu yapsa da, ona göre kamu harcamalarındaki artış sürekli ve düzenli bir seyir izlememektedir. Çünkü savaş gibi olağanüstü dönemlerdeki kamu harcamaları hariç tutulduğunda, kamu harcamaları milli gelire oranla oldukça istikrarlı bir seyir izlemektedir. Bu durum, ülke ekonomisinin gelişim sürecini tamamlamasıyla birlikte kamu harcamalarının bileşiminin eğitim, sağlık ve sosyal harcamalar lehine gelişeceğini göstermektedir. Musgrave aynı zamanda Rostow'la yaptığı bir çalışmada, kamu harcamalarını ekonomik kalkınma ile ilişkilendirmiş, kalkınmanın farklı aşamalardan oluştuğunu ve bu aşamalara göre de kamu harcamalarının bileşiminin ve düzeyinin farklılaştığını tespit etmiştir. Wagner ve Musgrave'nin aksine; Keynes, kamu harcamalarının artması sonucu ekonomik büyümenin gerçekleştiğini ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için kamu harcamalarının artırılması gerektiğini savunmaktadır. Klasik düşüncenin aksine ekonominin talep yönüne ağırlık verilmesi gerektiğini vurgulayan Keynes, kamu harcamaları yoluyla toplam talebin canlanması ve ekonomik büyümenin kamu harcama kalemini kullanarak gerçekleştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Keynes, kamu harcamalarını, iktisadi büyümeyi etkileyebilecek ve kısa dönem dalgalanmaları düzeltebilecek bir politika

aracı olarak görmektedir. Dolayısıyla Keynesyen düşüncede kamu harcamalarının artması ekonomik büyümenin bir sonucu değil, nedeni olarak görülmektedir (Erdem vd. 2012: 37-39).

Wagner'den sonra yapılan bazı çalışmalar da kamu harcamalarının zaman içinde sürekli arttığını ortaya koymaktadır. Örneğin, İngiltere'de 1890-1955 yılları arasında kamu harcamalarındaki artışın basamaklı bir gelişme kaydettiğini ileri süren Peacock ve Wiseman isimli İngiliz maliyeciler, sıçrama etkisi tezini ortaya atmışlardır. Bu tez, kamu harcamalarının savaş vb. olağanüstü dönemlerde sıçrama etkisi yaparak arttığını, olağanüstü dönem geçtikten sonra ise bu harcamaların azalmayıp aynı seviyede kaldığını, böylece ülkelerin harcama grafiklerine bakıldığında devamlı fakat düzenli olmayan artışların olduğunu ve kamu harcamalarının giderek merkezileştiğini kabul etmektedir. Peacock - Wiseman'ın İngiltere ekonomisinin 1890-1955 yılları arasını kapsayan araştırması Wagner Yasası ile test edilmiş ve yasanın geçerliliği ispatlanmıştır. Ancak Peacock - Wiseman kamu harcamalarındaki artış eğiliminin nedenlerini, Wagner'in görüşlerinden farklı faktörlerle açıklamışlardır. Bu analize göre, savaş veya depresyon dönemlerinde kamu harcamaları artarken, siyasal iktidarlar artan kamu harcamalarını karşılayabilmek için, vergi oranlarını çok yüksek miktarlarda arttırmış, ancak olağanüstü durumlar ortadan kalktığında toplum bu vergi yüküne alışmış olduğundan, vergiler eski seviyesine indirilmemiş ve dolayısıyla kamu harcamaları da azaltılamamıştır. Bundan dolayı, kamu harcamalarının gelişme trendi Wagner'in dediği gibi düz bir çizgi şeklinde değil, kesikli sıçramalar şeklinde yükselme göstermiş ve bu eğilime sıçrama etkisi denilmiştir (Bilen ve Şanver, 2005: 1).

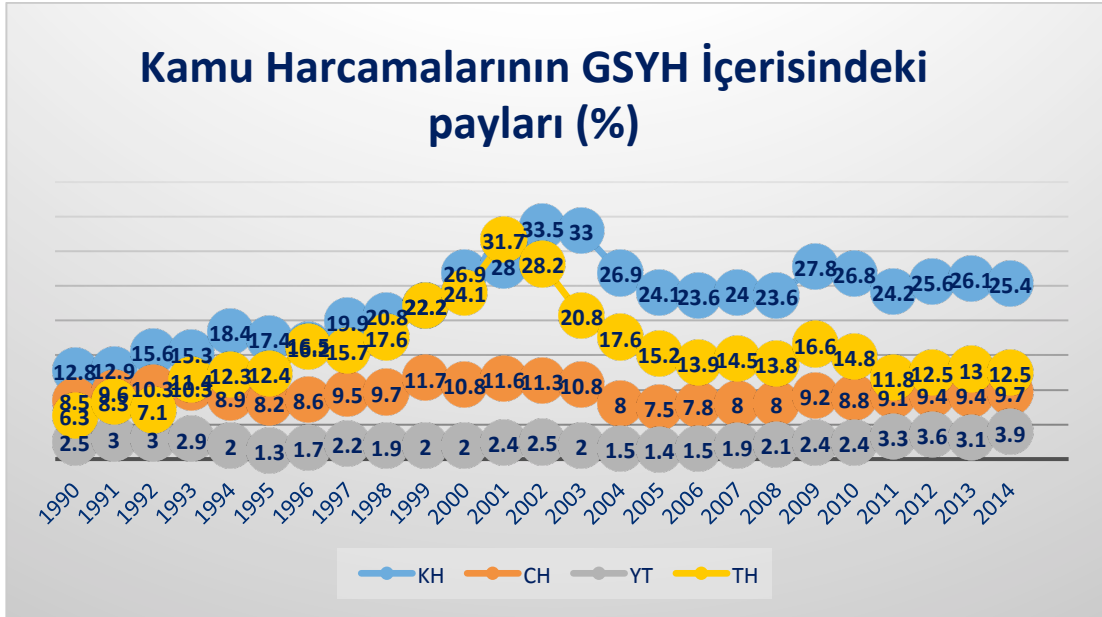
Kamu harcamalarındaki artışı açıklayan diğer bir görüş te Baumol hipotezidir. Baumol 1967'de kamunun ekonomideki payının artışını nisbi fiyatlarla açıklamaya çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle kamu sektöründe üretilen bir birim ürünün özel sektörde üretilen bir birim ürüne göre fiyatını karşılaştırmıştır. Baumol ekonomiyi verimli ve verimsiz sektörler olmak üzere ikili bir sınıflamaya tabi tutmuştur. İmalat sanayii gibi sermaye yoğun sektörleri verimli, hizmet sektörü gibi emek yoğun sektörleri de verimsiz olarak nitelemektedir. Devletin de daha çok verimsiz bir sektör olarak nitelediği hizmet sektöründe faaliyette bulunduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık kamudaki ücret artışı özel sektördeki ücret artışını takip ettiğinden ücretler aşırı yükselmekte ve bütçedeki harcamaları artırmaktadır. ABD'de konuya yönelik olarak yapılan bir çalışmada 1949-1998 yılları arasındaki kamu harcamalarının artışını etkileyen faktörler incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre cari harcamaların artışında nisbi fiyat etkisinin (Baumol etkisi), yatırım harcamalarının artışında ise ekonomik büyümenin (Wagner etkisi) önemli olduğu tespit edilmiştir (Kirmanoğlu, 2012: 58).

1980'li yıllardan sonra Neo Liberal görüşlerin ağırlık kazanmasıyla birlikte kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılmasına yönelik politikanın ulusal gelir ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ne yönde etkilediği araştırılmıştır. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağladığı görüşü 1970'li yıllardan önceki dönemde hâkim iken sonraki dönemde gelirin kamu harcamalarını etkilediği görüşü hâkim olmuş, devletin ekonomik hayattan çekilip, eğitim, savunma ve sağlık gibi asli görevlerini yerine getirmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, gelişmiş ve daha sonra da gelişmekte olan ülkelerde KİT'ler özel kesime devredilmiş veya devretmeye yönelik uygulamalar başlatılmıştır. Ancak, bu dönemde beklenenin aksine bir gelişme olmuştur. 1970'li yıllardan sonra hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde özelleştirmeye ağırlık verilmesine rağmen, gelişmiş ülkelerde, devlet harcamalarının GSYİH içindeki payı zaman içerisinde yükselen bir eğilim göstermiştir. Diğer yandan gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı yükselirken buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde düşük seviyede kalmıştır. Bu iki olgu, kamu harcamaları ile

ulusal gelir arasındaki etkileşimin yönü hakkında ekonomi yazınında yeni bir tartışma başlatmıştır (Sarı, 2003: 26).

Konuyla ilgili önemli bir çalışma da Barro tarafından gerçekleştirilmiştir. Barro, kamu ve özel hizmetleri sabit getiri varsayımı altında modelleyerek, kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı ile kişi başına milli gelir büyüme oranı arasında içsel bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Barro'ya göre kamusal hizmetler, özel sektörün üretim sürecinde girdi niteliğinden başka bir şey ifade etmemektedir. Barro bu teorisini, 98 ülkenin 1970-1985 yılları arasındaki verilerini kapsayan dönemi inceleyerek ispatlamaya çalışmıştır. Anılan çalışmada ülkelerin kişi başına milli gelir büyüme oranlarıyla, devletin tüketim harcamalarının milli gelirdeki payı arasında negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu ilişkinin, yatırım harcamaları dikkate alındığında pozitif fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu bulunmuştur. Barro, kamu harcamaları ile milli gelir arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payı küçüldükçe, büyüme oranı üzerindeki etkisinin pozitif, büyüdükçe ise negatife dönüşeceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, büyümenin kamu hizmetlerine (altyapı, eğitim, sağlık, gibi) olan talebi arttırdığını da belirtmektedir (Barro, 1990: 121).

**Grafik 1. Kamu Harcamalarının GSYH'daki Payları (%)**



Kaynak: bumko, Temel Ekonomik Göstergeler, www.bumko.gov.tr

Türkiye'de de ele aldığımız 1984-2014 dönemindeki kamu harcamalarına baktığımızda 2002 yılına kadar artış seyri içerisinde olduğu, 2002'den sonra azalmaya başladığı, ancak 2009'da tekrar artma eğilimi gösterdiği ve bu yıldan sonra fazla artmamakla beraber dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Grafik 1'den de görüldüğü gibi; 1990 yılında toplam kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payı %12,8 olarak gerçekleşirken, 2002 yılında %33,5'e yükselmiş, 2014'te de %25,4'e gerilemiştir. Cari harcamalarda pek fazla değişiklik olmamış, en düşük olduğu yıl %8,2 ile 2005'te en yüksek olduğu yıl da %%11,7 ile 2009'da meydana gelmiştir. Transfer harcamaları toplam kamu harcamalarıyla benzer bir seyir izleyerek 2001'de %31,7 ile en yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Kamu harcamalarındaki artışta özellikle transfer harcamaları ve bunun en önemli belirleyicisi olan borç servisinin önemli bir payı olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki transfer harcamalarıyla ülkemiz kıyaslandığında, gelişmiş ülkelere de transfer harcamalarının önemli



bir payı olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'deki transfer harcamalarının büyük bir bölümü faiz ödemelerine giderek gelir dağılımını bozucu bir etki meydana getirmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise transfer harcamalarının önemli bir bölümü sosyal harcamalara gitmekte, sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı birçok ülkede %50'yi geçmiş bulunmaktadır. Bu durum gelir dağılımını olumlu yönde etkileyen bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Cari harcamaların GSYH'daki paylarında en yüksek olduğu yıl 1999'da %11,7 iken en düşük olduğu yıl 2005 ve 2006'da %7,5 olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Grafikten de görüldüğü gibi yatırım harcamalarının GSYH içindeki payı oldukça düşüktür. GSYH'nın en fazla %3,9'u yatırım harcamalarına gitmiş bulunmakta, bu da toplam kamu harcamalarının %15 gibi küçük bir bölümüne denk gelmektedir.

Kamu harcamalarının ekonomideki payının artmış olması, özel sektörün dışlanıp onun yerini kamu sektörünün alması şeklinde olabileceği gibi, ekonomik dışsallıklar içeren kamusal mal ve hizmetlerin üretimi nedeniyle özel sektörün verimliliğini geliştirici yönde de olabilmektedir. Kamu harcamalarının dışlama etkisi de, kamu ve özel sektörün marjinal verimliliğine bağlı bulunmaktadır. Bazı durumlarda kamu harcamalarındaki artış dışlama etkisinin tersi bir sonuç ortaya çıkarabilecek, ekonomik büyümeyi hızlandıracak, daha fazla ekonomik büyüme için daha çok kamu harcaması yapılacaktır (Tanzi ve Zee, 1997: 188).

### **III. LİTERATÜR**

Terzi (1998), "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme" başlıklı çalışmada Türkiye'de 1938-1995 yılları kamu harcamaları ile GSYİH arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla basit regresyon ve uyarlamalı beklentiler modeli ile çalışmıştır. Türkiye'de kısa dönemde kamu harcamalarının gelir esnekliğinin 0,33-0,39, uzun dönemde ise kamu harcamalarının gelir esnekliğinin 0,95- 1,10 aralığında bir değer olduğunu belirlemiştir. Bu durum; uzun dönemde GSYİH'da yüzde bir değişiklik olduğu zaman kamu harcamalarında da hemen hemen aynı oranda bir değişiklik olduğunu ifade etmektedir. Uygulanan ko-entegrasyon analizi GSMH ile kamu harcamalarının zaman içinde birlikte hareket ettiğini, bu sonuç; Türkiye ekonomisi için Wagner Kanununun geçerli olduğunu ve kamu harcamaları ile GSMH arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasının gerektiğini, Kamu harcamalarının 1938-1995 dönemi izlediği artış trendine bakıldığında ekonomi politikasında önemli bir değişiklik olmaması durumunda gelecek yıllarda da kamu harcamalarının GSYİH'daki artışla birlikte artacağını vurgulamaktadır.

Uzay (2002) "Kamu Büyüklüğü Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği 1970-1999" başlıklı çalışmada, iki sektörlü üretim fonksiyonu yardımıyla, kamu harcamalarının büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmış ve incelenen dönemde kamu harcamalarındaki artış ile büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Buna bağlı olarak kamu harcamalarındaki artışın özel sektör yatırımları için uygun ortam oluşturarak sermaye birikimini ve işgücü stokunu artırdığını, büyümenin de bundan olumlu yönde etkilendiğini ifade etmektedir.

Sarı (2003), "Kamu Harcamalarının Dünyada Ve Türkiye'Deki Gelişimi Ve Türkiye'de Ulusal Gelir İle İlişkisi" isimli çalışmada dünyada ve Türkiye'de kamu harcamalarının ulusal gelir ile ilişkisinin tarihsel gelişimini açıklamıştır. 1980'li yıllardan sonra devlet kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılmasına yönelik politikanın ulusal gelir ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ne yönde etkilediğini araştırmıştır. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağladığı görüşünün 1970'li yıllardan önceki dönemde hâkim iken sonraki dönemde gelirin kamu harcamalarını etkilediği görüşünün hâkimiyetine vurgu yapmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı

yükselirken, gelişmekte olan ülkelerde düşük seviyede kaldığı belirtilmekte, bu durumun kamu harcamaları ile ulusal gelir arasındaki etkileşimin yönü hakkında ekonomi yazınında yeni bir tartışma başlattığı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Granger eşbütünleşme ve nedensellik analizleriyle, Türkiye’de son yıllarda ivme kazanan özelleştirme hareketleriyle tutarlılık arz eden, gelirin harcamalara neden olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Arısoy (2005), “Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi(1950-2003)” isimli çalışmasında, kamu harcamalarından; reel transfer harcamalarının, cari harcamaların, yatırım harcamalarının ve reel transfer dışı kamu harcamalarının Wagner Hipotezinin öne sürdüğü gibi ekonomik büyüme tarafından etkilendiğini belirtmektedir. Buna karşılık Keynes Hipotezinin öne sürdüğü gibi kamu harcamalarının ekonomik büyümede önemli bir rol oynamadığı için istikrar politikası aracı olarak kullanılmasının uygun olmadığı ifade edilmektedir.

Oktayer ve Susam (2008), “Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi:1970-2005 Yılları Türkiye Örneği” isimli çalışmalarında, toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığını tespit etmişlerdir. Kamu harcamaları ekonomik sınıflandırmaya göre ayrıştırılıp tekrar teste tabi tutulduğunda, 1970-2005 dönemi için kamu yatırım harcamalarındaki bir birimlik artışın toplam üretimi 0.081 birim artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. 1970 sonrası dönemde uygulanan politikalar, dünya konjonktüründeki değişimler ve Türkiye ekonomisinde yaşanan siyasi gelişmelerin kamu harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisini zayıflattığını, 2000 sonrası dönemde yapılan düzenlemelerin ise ekonomik büyümenin yönünü tamamen değiştirerek kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini azalttığını ifade etmektedirler.

Aytaç ve Gürman (2010), “Kamu Harcamaların Bileşimi Ekonomik Büyüme Etkiler Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz” konulu çalışmalarında kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılmasıyla büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin niteliği üzerinde genel olarak kamu sektörünün yapısı ve uygulanan politikaların belirleyici olduğunu belirtmektedirler. Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal olarak yaşadığı sorunların ekonomiyi de etkilediğini, devletin ekonomik büyümeyi harekete geçirmek için kamu harcamalarından yararlandığını belirterek, devletin ekonomik gelişmeden yararlandığına vurgu yapmaktadırlar.

Gül ve Yavuz (2011), “Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1963-2008 Dönemi” konulu bir çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında, ekonomik büyümeden cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını, bir bütün olarak kamu harcamaları ile cari, yatırım ve transfer harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılar, Türkiye’de incelenen dönemde Keynesyen hipotezin geçerli olduğunu, bu doğrultuda Türkiye özelinde kamu harcamalarının büyüme ve kalkınma hedefine ulaşılırken kullanılabilir en etkin araçlardan biri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

## **VI. MODELLER VE VERİ SETİ**

### **A. Veri Seti**

Çalışmada, Türkiye ekonomisine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Yapılan analiz 1984-2014 yılları arasındaki verileri içermektedir. Çalışmada kullanılan, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) ve Kamu Harcamaları (G) verileri Kalkınma Bakanlığı’nın web sitesinden temin edilmiştir. Kamu Harcamaları (G); Cari Harcamalar (C), Yatırım Harcamaları (Y) ve Transfer Harcamaları (T) olarak üç kaleme ayrılmış ve GSYİH üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Analizde kullanılan değişkenler iktisat yazınına uygun olarak logaritmik değerleriyle ele alınmışlardır.

Veriler T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nden alınmış, 1998 yılı fiyatlarıyla tarafımızdan hazırlanan GSYİH deflatörü kullanılarak reel hale getirilmiştir. Hazırladığımız deflatör ise {GSYİH Deflatörü = Nominal GSYİH/Reel GSYİH x 100 (1998 yılı deflatörü "100" olarak alınmıştır.)}. Tablo 1' de çalışmamızda kullanılan değişkenler ayrıntılı olarak ifade edilmişlerdir.

**Tablo 1. Veri Seti ile İlgili Açıklamalar**

Değişkenler	Değişken Açıklamaları	Kaynak
L(GSYİH)	Logaritması alınmış, GSYİH	T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
L(C)	Logaritması alınmış, Cari Harcamalar	T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
L(Y)	Logaritması alınmış, Yatırım Harcamaları	T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
L(T)	Logaritması alınmış, Transfer Harcamaları	T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

## B. Ekonometrik Yöntem

Çalışmamızda ilk olarak değişkenlerin durağan hale getirilmesi için Augmented-Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi çok yönlü öngörmemize olanak sağlaması açısından VAR Analizi tercih edilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün belirlenmesi için Granger Nedensellik Testi kullanılmış, sonuçlar Varyans Ayrıştırması analizi ile desteklenmiştir.

## C. Durağanlık Analizi

İktisadi bir analiz için oluşturulan zaman serilerinde, bulunan stokastik sürecin zamana bağlı olarak değişip değişmediği bilinmelidir. Eğer, stokastik sürecin niteliği zamanla değişiyorsa (ki bunun anlamı serinin durağan olmadığıdır) serinin geçmiş ve gelecek yapısını basit bir cebirsel modelle ifade etmek mümkün değildir. Gerçek dünyada, zaman serilerinin çoğu durağan değildir ve serilerin ortalaması zamanla değişir ve seriler eğilim içermektedir. Zaman serilerinin durağan olmaması yapılan ekonometrik analizin güvenilirliğini sarsmaktadır. Şayet seriler durağan değil ise, otokorelasyonlar büyük ölçüde sıfırdan sapar veya gecikmeler arttıkça sıfırdan uzaklaşır veya ortaya sahte bir örnek çıkar. Bu durum sahte regresyona işaret etmektedir. Dolayısıyla, zaman serilerini uygun bir modele oturtabilmek için, bu serilerin öncelikle durağan hale getirilmesi gerekmektedir.(Kutlar, 2007: 284)

Serileri durağan hale getirmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller) (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri yardımıyla, Eviews 6.0 paket programı kullanılarak serilerin durağanlığı analiz edilmiştir. Aşağıda, ADF için geliştirilmiş denklemler bulunmaktadır:

$$\Delta Y_t = \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_1 \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$\Delta Y_t = a_0 + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_1 \Delta Y_t + \varepsilon_t$$
$$\Delta Y_t = a_0 + \alpha_2 \text{trend} + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_1 \Delta Y + \varepsilon_t$$

Denklemlerdeki,  $Y_t$ , durağanlık işleminin uygulandığı değişkeni,  $\Delta$ , fark işlemcisini,  $a_0$ , sabit terimi,  $\alpha$  ve  $\beta$  katsayıları,  $\varepsilon_t$  hata terimini,  $i=1,2,3,\dots,k$  ise optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. ADF birim kök testi uygulanırken önce hipotezler kurulmaktadır. Buna göre,

$$H_0: \alpha = 0, \text{ Seri birim kök içermektedir (durağan değildir).}$$
$$H_1: \alpha < 0, \text{ Seri birim kök içermemektedir (durağandır).}$$

Serinin durağan olup olmadığını anlamak için,  $T_{ist}$  değeri,  $T$  kritik değeri ile karşılaştırılır;  $T_{ist}$  değeri, %1, %5 veya %10 anlamlılık düzeyleri için  $T$  kritik değerden mutlak değerce küçük ise  $H_0$  kabul edilir, yani seri durağan değildir.

Çalışmada, durağanlık testi için ayrıca Phillips-Perron (PP) testi de kullanılmıştır. PP testi ADF testinin tamamlayıcısı olarak kullanılmıştır.

#### D. VAR Analizi

VAR modelinin özü, modelin oluşturulmasına yardım eden iktisadi teorinin göz ardı edilmesine dayanmaktadır. VAR modelinin sağladığı avantajlardan biri de, bize değişkenlerin dışsallığını ön kısıtlama olarak dayatmadan, değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelememize izin vermesidir.(Enders ve Lee, 2011: 109). Dolayısıyla, iktisadi teorinin getirdiği kısıtlamalar ve varsayımların, model tanımını bozmasına izin verilmemiş olur. Ayrıca, model kurma esnasında yapılan ön varsayımların, olumsuz etkileri de büyük ölçüde ortadan kaldırılmış olur. VAR modeli, değişkenler arasında içsel-dışsal ayrımı yapılmasını, gerektirmemesi yönüyle, eşanlı denklem sistemlerinden ayrılmaktadır. İki değişkenli bir VAR modeli aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta X_{t-i} + U_{t1}$$
$$\Delta X_t = \beta_3 + \sum_{i=1}^n \beta_{4i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{5i} \Delta Y_{t-i} + U_{t2}$$

Denklemlerdeki,  $\beta_0$  ve  $\beta_3$  sabit terimleri,  $Y_{t-i}$  ve  $X_{t-i}$  değişkenlerin gecikmeli değerlerini,  $U_{t1}$  ve  $U_{t2}$  de hata terimlerini göstermektedir.

#### E. Granger Nedensellik Analizi

VAR analizi tek başına değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayamaz. Granger nedensellik testi VAR analizinin araçlarından biridir. Granger nedensellik testi, değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin var olup olmadığını kontrol eder. Ayrıca eğer değişkenler arasında gecikmeli bir ilişki varsa, bu iki değişken arasındaki neden olma ilişkisi Granger Nedensellik Testi ile belirlenebilir. Granger nedensellik testi aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$X_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i Y_{t-i} + \varepsilon_{1t}$$
$$Y_t = \sum_{i=1}^n \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \delta_i X_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

## F. Durağanlık Analizi Sonuçları

Tablo 2. Değişkenlerin Durağanlık Tablosu

	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli
Değişkenler	ADF	ADF	ADF	PP	PP	PP
	1. Fark	1.Fark	1.Fark	1.Fark	1.Fark	1.Fark
LGSYİH	-1.999*	-1.826a	-1.958a	-1.999	-1.817a	-1.928a
LC	-3.897	-5.544	-5.379	-4.047	-5.543	-5.379
LY	-4.858	-5.259	-6.111	-4.409	-4.919	-6.417
LT	-4.640	-4.580	-4.839	-4.732	-4.674	-4.839

\*%5 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Diğer değişkenler %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı göstermektedir. a sabitli ve sabitli trendli modellerin uygun olmadığını ifade etmektedir.

Tablo 2 değişkenlerimizin 1. Farkında durağan olduğunu göstermektedir.

## G. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Tablo 3. Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	65.55529	NA	1.66e-07	-4.263355	-3.879403	-4.149186
1	165.7677	155.8860*	3.33e-10*	-10.50131*	-9.349459*	-10.15881*
2	175.1667	11.83577	6.11e-10	-10.01235	-8.092593	-9.441506
3	194.1539	18.28393	6.60e-10	-10.23362	-7.545961	-9.434439
4	208.8905	9.824402	1.40e-09	-10.14004	-6.684472	-9.112517

Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) Hannan-Quinn Bilgi Kriterine göre optimal gecikme uzunluğu 1'dir.

Modelin gecikme uzunluğu belirlendikten sonra, çalışmamızda otokorelasyon tespiti için Lagrange Çarpımı (LM - Lagrange Multiplier) testinden yararlanılmıştır.

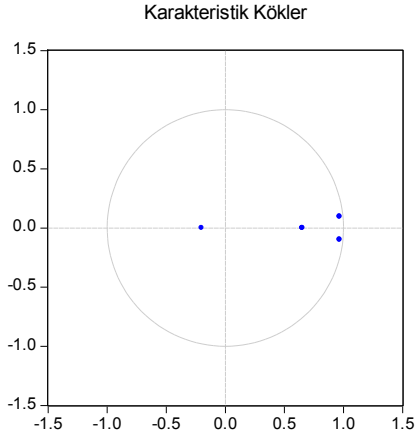
## H. LM Otokorelasyon Testi Bulguları

Tablo 4. Otokorelasyon Test Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	13.12819	<b>0.6634</b>
2	21.52397	0.1592
3	16.13873	0.4433
4	10.64280	0.8310
5	12.16243	0.7327
6	10.87441	0.8172

Tablo 4’te birinci gecikme uzunluğunda bulunan olasılık değeri %1, %5, %10 kritik değerlerinden büyük olduğu için modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. İki gecikmeli modelin durağanlığını kontrol etmek için, Şekil 2’de Karakteristik Kökler grafiği verilmiştir. Bütün noktaların grafik içinde yer alması modelin bütün olarak durağan olduğunu göstermektedir.

**Grafik 2. Karakteristik Kökler Grafiği**



Modelin anlamlı olabilmesi için, modelin değişen varyans (heteroskedasticity) içermemesi gerekmektedir. Çalışmamızda değişen varyans sınaması için White testi kullanılmıştır. White Testi, birden fazla değişkenin, değişen varyansa neden olup olmadığını aynı anda incelediği için tercih edilmiştir.

**Tablo 5. Değişen Varyans Sınaması/White Testi Bulgusu**

Chi-sq	df	Prob.
90.07118	90	<b>0.4781</b>

Olasılık değeri %1, %5, %10 kritik değerlerden büyük olduğu için modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

### I. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

**Tablo 6. LGSYİH’nin Granger Nedenselliği/WALD Testi**

Bağımlı Değişken: LGSYİH

Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare	SD	Olasılık
LC	3.140580	1	0.0764
LY	2.378992	1	0.1230
LT	0.233332	1	0.6291

Tablo 6’da %10 anlamlılık seviyesinde Cari harcamalardan (LC), Ekonomik Büyüme (LGSYİH) değişkenine doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Cari harcamalar GSYİH’nin Granger nedeni iken, diğer değişkenler GSYİH’nin Granger nedeni değildir. Ayrıca Tablo 6’da görüldüğü üzere Yatırım Harcamaları (LY) çok az bir farkla (Yaklaşık 0.02 ) Ekonomik Büyümenin (LGSYİH) Granger nedeni değildir. Bu sonuç bize Yatırım Harcamalarının (LY) da Ekonomik Büyüme (LGSYİH) üzerinde etkisi olabileceğini göstermekte olup varyans ayrıştırma analizinde elde edilen bulgularla uyum göstermektedir.

**Tablo 7. LC’nin Granger Nedensellik Analizi / WALD Testi**

Bağımlı Değişken: LC

Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare	SD	Olasılık
LGSYİH	4.916001	1	0.0266
LY	0.783671	1	0.3760
LT	0.586664	1	0.4437

•GSYİH’nin Granger Nedensellik analizinde sadece cari harcamaların GSYİH’yi etkilediği tespit edildiğinden cari harcamalar dışındaki diğer harcama kalemlerinin Granger Nedenselliği çalışmamızda yer almamaktadır.

Tablo 7’de %5 anlamlılık seviyesinde Ekonomik Büyümeden (LGSYİH), Cari Harcamalar (LC) değişkenine doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Cari harcamalar, GSYİH’nin Granger nedenidir. Görüldüğü üzere cari harcamalar ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Cari harcamalar ekonomik büyümeyi etkilemekte, büyüme yükseldikçe cari harcamalar da artmaktadır.

Wagner yasasına göre büyümede meydana gelen artış kamu harcamalarını artırırken, Keynes’e göre kamu harcamaları büyümeyi etkilemektedir. Oysa elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda şunu söyleyebiliriz ki; Kamu harcamalarının alt kalemi olan cari harcamalar ile büyüme arasında hem Keynes’i hem de Wagner’i doğrulayan sonuçlar yaptığımız Granger Nedensellik Analizi ile elde edilmiştir. Bir başka ifadeyle kamu harcamalarının alt kalemlerinden biri olan cari harcamalar büyümeyi etkilerken aynı zamanda büyüme de cari harcamaları etkilemektedir. Büyüme ile cari harcamalar arasındaki bu çift yönlü etkileşim (Şahin ve Özenç, 2007: 220)’in çalışmasında da kendini göstermiştir. Şahin ve Özenç her ne kadar kamu harcamalarını bizim gibi ekonomik tasnif yöntemiyle irdelemese de yaptıkları çalışmada kamu harcamaları ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit etmişlerdir. Yine (Işık ve Alagöz, 2005: 72)’ün çalışmalarında Gupta, Goffman ve Musgrave modellerine göre yapılan ampirik analizde de kamu harcamaları ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ancak belirtmemiz gerekir ki bu çalışmada da kamu harcamaları ekonomik tasnif yöntemine göre ayrıştırılmamış olup kamu harcamaları reel hale getirilip toplam olarak ele alınmıştır.

**Tablo 8. LGSYİH' nin Varyans Ayrıştırması Analizi**

Dönem	SH	LGSYIH	LC	LY	LT
1	0.058073	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.062563	92.52320	4.327555	3.012865	0.136384
3	0.068775	89.10027	5.045277	5.604941	0.249510
4	0.074005	85.74504	5.204001	8.606388	0.444567
5	0.078819	82.82319	4.908054	11.54206	0.726692
6	0.083148	80.04490	4.480736	14.36295	1.111414
7	0.087063	77.32195	4.086813	16.99160	1.599631
8	0.090621	74.59455	3.832753	19.38745	2.185250
9	0.093880	71.84389	3.780943	21.51983	2.855337
10	0.096890	69.07679	3.962795	23.36825	3.592166

- GSYİH'deki değişimin açıklanmasında transfer harcamaları çok etkili olmadığından, transfer harcamalarının varyans ayrıştırması analizi yapılmamıştır.

Varyans ayrıştırması, VAR Analizinde modelin dinamik yapısını bulmak için kullanılan yaklaşımdır. Varyans ayrıştırması, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen değişmelerin kaynağının bulunmasında rol oynamaktadır. Kısaca varyans ayrıştırmasının amacı, her bir rassal şokun, gelecek dönemlerde tahminin hata varyansına olan etkisini bulmaktır. Bu durumda değişkenlerin varyanslarında meydana gelen değişimlerin yüzde kaçının kendi gecikmeli değerleri, yüzde kaçının sa diğer değişkenler tarafından açıklandığı gözlemlenmektedir. Bu analizle değişkenlerin içsel mi yoksa dışsal mı olduklarına karar verilebilmektedir.

Burada tablo incelendiğinde ekonomik büyümede (LGSYİH) meydana gelen değişimin büyük oranda kendisinden kaynaklandığı görülmektedir. Bunun varyans ayrıştırması analizine göre yorumu, LGSYİH nin dışsal bir değişken olduğu yönündedir. Ancak LGSYİH sadece kendi gecikmeli değerlerinden etkilenmemekte, LC ve LY nin gecikmeli değerleri de LGSYİH nin açıklanmasında rol oynamaktadır. Cari harcamaların (LC) ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 5. Dönemde yaklaşık %5 civarındayken bu etki 10. Döneme doğru azalış göstermektedir. Granger nedensellik analizinde yatırım harcamaları (LY) ekonomik büyümenin (LGSYİH) nin çok az bir farkla (0.02) nedeni çıkmamıştır. Bu durumda LY'nin LGSYİH üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını söylemek yanlıştır. Varyans ayrıştırma analizi LY nin LGSYİH üzerinde etkisi olduğunu bize göstermektedir. Varyans ayrıştırma analizine göre yatırım harcamalarının özellikle 10. Dönemde ekonomik büyümeye etkisi yaklaşık %23 civarındadır.



**Tablo 9. LC' nin Varyans Ayrıştırması Analizi**

Dönem	S.H.	LGSYİH	LY	LC	LT
1	0.058073	5.673812	6.674815	87.65137	0.000000
2	0.062563	49.89768	2.536531	47.42538	0.140409
3	0.068775	55.98237	1.976045	41.91410	0.127486
4	0.074005	59.57791	2.686697	37.64244	0.092952
5	0.078819	61.32515	4.174835	34.40840	0.091619
6	0.083148	62.12316	6.134585	31.57837	0.163889
7	0.087063	62.24091	8.397612	29.02568	0.335790
8	0.090621	61.83149	10.84845	26.69932	0.620743
9	0.093880	60.98686	13.39848	24.59261	1.022042
10	0.096890	59.77870	15.97204	22.71463	1.534626

LC'nin varyans ayrışması analizi, Granger Nedensellik Testini destekler niteliktedir. (Granger Nedensellik Testine göre LC ve LGSYİH arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.) Birinci dönemde LC' deki değişimin yaklaşık %87' si kendi gecikmeli değerleri tarafından açıklanırken, ikinci dönemden itibaren LGSYİH' nin gecikmeli değerlerinin, LC'deki değişimi açıklama gücünün oldukça yüksek olduğu görülmektedir. İkinci dönemde LGSYİH' nin gecikmeli değerlerinin, LC' yi açıklama gücü yaklaşık %50 civarındadır. Bu açıklama gücü, dokuzuncu dönemde yaklaşık %61, onuncu dönemde ise yaklaşık %60 civarındadır.

**Tablo 10. LY' nin Varyans Ayrıştırması Analizi**

Dönem	S.H.	LGSYİH	LY	LC	LT
1	0.058073	0.939839	99.06016	0.000000	0.000000
2	0.062563	0.803956	93.37948	5.043005	0.773561
3	0.068775	3.785135	83.46713	10.63787	2.109863
4	0.074005	7.744321	72.66561	16.24195	3.348121
5	0.078819	12.14478	62.76893	20.85105	4.235244
6	0.083148	16.41148	54.48978	24.35231	4.746432
7	0.087063	20.34659	47.84723	26.85368	4.952490
8	0.090621	23.88096	42.63783	28.53924	4.941968
9	0.093880	27.00814	38.61806	29.58061	4.793192
10	0.096890	29.74110	35.57089	30.11971	4.568296

Tablo da özellikle ilk dört dönemde LY' de meydana gelen değişimin, kendi gecikmeli değerleri tarafından açıklandığı görülmektedir. Ayrıca LGSYİH' de LY' deki değişimin açıklanmasında rol almaktadır. Beşinci dönemde LY' deki değişimin yaklaşık %12' si LGSYİH' nin gecikmeli değerleri tarafından açıklanırken, onuncu dönemde açıklama gücü %29 civarındadır.

## V. SONUÇ

Bu çalışmada, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları arasındaki nedensellik ilişkileri 1984-2014 dönemi için araştırılmıştır. Öncelikle, ADF birim kök testleri yapılmış ve seriler durağan hale getirilmiştir. Bütün noktalar grafik içerisinde yer aldığından modelin durağan olduğu görülmektedir. Ayrıca otokorelasyon testi için LM testi yapılmış ve otokorelasyon sorununun da olmadığı gözlenmiştir. Aynı zamanda modelin değişen varyans içerip içermediği de White testi ile test edilmiş ve değişen varyans olmadığı tespit edilmiştir. Daha sonra Granger nedensellik testi yapılarak, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; ekonomik büyümeden cari harcamalara doğru anlamlı bir çift yönlü nedensellik bulunmaktayken diğer değişkenlerde nedensellik görülmektedir. Cari harcamalar büyümeyi, büyüme de cari harcamaları etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle büyüme yükseldikçe cari harcamalar da artmaktadır.

Cari Harcamaların ekonomik büyümeyi etkilemesi üretim-tüketim-yeniden üretim sarmalına yaptığı katkıdan ötürüdür diyebiliriz. Şöyle ki cari harcamaları en kaba haliyle hizmetlere karşılık ödenen ücretler ile bir bütçe dönemi içerisinde kullanılıp bitecek dayanıksız mallara yapılan ödemeler olarak nitelendirebiliriz. Türkiye’de istihdam oranının önemli bir bölümünün kamuda gerçekleştiği göz önüne alınırsa, kamu çalışanlarının elde ettikleri satın alma gücü doğrultusunda her türlü ihtiyaçlarını piyasadan karşıladıkları, yapılan bu tüketiminde devamlı surette yeniden ve yeniden üretimi tetiklediği sonucuna varılabilir. Cari harcamaların artması özelde ise kamusal ücretlerin/maaşların artması daha fazla tüketim ve sonucunda ise hep daha fazla üretimi beraberinde getirecek ve böylece cari harcamalar ile büyüme arasındaki ilişki daha somut hale gelecektir. Yine kamunun ihtiyaç duyduğu dayanıksız tüketim mallarını son yıllarda artan özelleştirmeleri de göz önüne alarak genellikle piyasadan karşıladığı gerçeğiyle beraber cari harcamaların üretim-tüketim-yeniden üretim sarmalı aracılığıyla büyümeye olumlu katkı sağladığı düşünülebilir. Kamunun dayanıksız tüketim mallarına olan talebi artış gösterirse cari harcamalar artacak artan talebi karşılamak için ise özel sektör yeniden ve daha fazla üretecektir. Yine bu durum da, cari harcamalar ile büyüme arasındaki ilişkinin bir diğer somut yansımasıdır. Cari harcamaların büyümeye sağladığı bu katkı ise yeni kamusal ihtiyaçları beraberinde getirecektir. Artan büyüme sanayileşmeyi, şehirleşmeyi ve teknolojik gelişmeyi artıracak ve devletin doğal tekelinde olan mal ve hizmetlere gereksinim artacak ve böylece kamu harcamaları da artacaktır.

Büyüme ve cari harcamalar arasındaki nedenselliğin bir diğer sacayağı, artan büyüme eğitim, sağlık ve kültürel ihtiyaçların artmasına, bu hizmetlere artan talepte yine cari harcamaların artmasına sebep olacaktır. Büyüme ve cari harcamalar arasındaki ilişkiyi böyle somutlaştırırken transfer harcamaları ile büyüme arasında neden bir ilişki olmadığına kısaca değinecek olursak; transfer harcamaları milli gelirden değişiklik yapmaksızın var olan satın alma gücünü toplumsal sınıflar arası değiştiren harcamalardır. Bu bağlamda büyümeyi de çok fazla etkilemesi beklenmez. Ayrıca Türkiye’de 2001 yılına kadar Transfer Harcamalarının büyük bir kısmını faiz ödemeleri oluşturduğundan, büyümeye katkı yapmaması da bu açıdan doğal karşılanmalıdır. 2001 yılından sonra transfer harcamalarının içindeki faiz ödemeleri oransal olarak düşüş gösterse de, çalışmamızın baz alındığı dönemin çoğunda (1984-2001) transfer harcamalarının büyük bir kısmını faiz ödemeleri oluşturmaktadır. 2001 yılından sonra ise genel olarak transfer harcamalarının bütçe harcama kalemleri içindeki payı azalmıştır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde her ne kadar 2001 yılından sonra faiz ödemeleri oransal olarak azalsa da reel anlamda transfer harcamaları azaldığından 2002 yılından sonra

Türkiye'nin yakaladığı büyümede transfer harcamalarının etkili olmadığı anlaşılabacaktır. Yatırım harcamaları ise üretim faktörlerinin verimliliğini artıran, uzun dönemli kullanılan yollar, barajlar vb. gibi harcamalardır. Çalışmamızda yatırım harcamalarının büyümeyi kısmen olumlu etkilemesinin sebebi olarak zaman içerisinde bütçe harcama kalemleri içerisindeki oransal payının düşmesi gösterilebilir. Üretimi/büyümeyi teşvik etmek amacıyla yapılan bu harcamalar her ne kadar cari fiyatlarla oransal büyüklüğünü koruyabilmiş gözükse de reel fiyatlarla bütçe harcama kalemleri içerisindeki payını koruyamamıştır. Yatırım harcamaları eski yıllardaki gibi bütçe harcama kalemleri içindeki oransal büyüklüğünü reel fiyatlarla koruyabilseydi muhtemelen büyümeyi kısmen değil tamamen olumlu etkileyebilirdi.

Varyans ayrıştırması analizinde ise, GSYİH'da meydana gelen değişimin kendisinden kaynaklandığı, cari harcamaların etkisinin yatırım harcamalarına oranla daha az olduğu gözlenmektedir. Cari harcamaların GSYİH'daki payının en yüksek olduğu dönem %5,2 ile 4. Dönemde gerçekleşmiş, bu dönemden sonra giderek azalmıştır. Yatırım harcamalarının etki düzeyinde ise birinci dönemden sonra artış olduğu ve 10. dönemde %23,6 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Transfer harcamalarının ise büyüme üzerinde hemen hemen hiç etkisinin olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak kamu harcamalarının ekonomik tasnif yöntemine göre ayrıştırıldığı düşünüldüğünde kamu harcamalarının içerisinde yer alan cari harcama kalemi çalışmamızdaki Türkiye örneğinde saptanan ampirik bulgular bağlamında hem Keynesyen görüş hem de Wagner yasası açısından tutarlılık göstermektedir. Ancak transfer harcamaları bu tespitin dışında yer almaktadır. Yatırım harcaması ise Granger Nedensellik testi'ne göre çok küçük bir farkla GSYİH'nın Granger nedeni çıkmamıştır. Bu sonuç doğrultusunda da GSYİH'nın yatırım harcamalarını etkileyip etkilemediği yönünde bir Granger Nedensellik Testi yapılmasına gerek duyulmamıştır. Anılan harcama kalemi sadece varyans ayrıştırması analizine göre hem Wagner yasasını hem de Keynesyen görüşü destekler bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

## KAYNAKLAR

- AKDOĞAN Abdurrahman (2009), Kamu Maliyesi, *Gazi Kitabevi*, Ankara.
- ARISOY İbrahim (2005), "Türkiye'de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi(1950-2003)" *Türkiye Ekonomik Kurumu Tartışma Metni*, 2005/15. [www.tek.org](http://www.tek.org), Erişim: 26.03.2015
- AYTAÇ Deniz, GÜRAN Mehmet Cahit (2010), "Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyümeyi Etkiler Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz" *Sosyo Ekonomi*, Temmuz – Ağustos 2010/2, s: 129-152.
- BARRO Robert J. (1990), "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth", *Harvard University and National Bureau of Economic Research*, [www.worldbank.org](http://www.worldbank.org), s: 103-125, Erişim: 10.04.2015
- BULUTOĞLU Kenan, KURTULUŞ Erciş (1988), Bütçe ve Kamu Harcamaları, *Filiz Kitabevi*, İstanbul.
- CARR Jack L. (1989), "Government Size and Economic Growth: A New Frame-work and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data: Com-ment." *American Economic Review*, 79(1): 267-71.
- ÇESTEPE Hamza, BİLEN Mahmut (2001), "Devletin Ekonomideki Rolü: Finansal Kriz Sonrası Doğu Asya'da Performans Analizi", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Haziran, s: 54-71.
- DEMİR Murat, SEVER Erşan (2008), "Kamu Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme, (1980-2007)", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXV, Sayı 2, s:99-118

- ENDERS Walter & LEE Bong-So (1990), "Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?", *The Review of Economics and Statistics*, Vol.72, No.3, ss.373-381.
- ERDEM Metin, ŞENYÜZ Doğan, TATLIOĞLU İsmail (2012), Kamu Maliyesi, *Ekin Yayınevi*, Bursa.
- GWARTNEY James, HOLCOMBE Randall, Robert LAWSON (1998), "The Scope Of Government And The Wealth of Nations", *Cato Journal*, Vol: 18, No: 2, S: 163-190, [www.garrido.pe](http://www.garrido.pe), Erişim: 07.04.2015
- HENREKSON Magnus (1993), "Wagner's Law- A Spurious Relationship?", *Public Finance/ Finance Publiques*, Vol: 48(2), S: 406-415
- IŞIK Nihat, ALAGÖZ Mehmet (2005), "Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S: 24, s: 63-75, Ocak-Haziran.
- KİRMANOĞLU Hülya (2012), Kamu Ekonomisi Analizi, *Beta Yayınevi*, İstanbul.
- KOOP Gary, POIRIER Dale J. (1995), "An Empirical Investigation of Wagner's Hypothesis by Using a Model Occurrence Framework", *Journal of Royal Statistical Society A*, 158, Part 1, 123-141, [www.jstor.org](http://www.jstor.org), Erişim: 26.03.2015
- KUTLAR Aziz (2007), "Ekonometriye Giriş", *Nobel Yayın Dağıtım*, 1.Basım.
- OECD, (2011), OECD Multilingual Summaries, Government at a Glance 2011, Summary in Turkish, [www.oecd.org](http://www.oecd.org), Erişim 07.04.2015
- OKTAYER Nagehan, Nazan SUSAM (2008), "Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı:1, s: 145-164
- ÖZTÜRK Nazım, (2012), Maliye Politikası, *Ekin Yayınevi*, Bursa.
- PEHLİVAN Osman (2014), Kamu Maliyesi, Murathan Yayınevi, Trabzon.
- SARI Ramazan, (2003) "Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de Ulusal Gelir ile İlişkisi", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 209(Ek), s: 25-38.
- SLEMROD Joel (1995), "What Do Cross-Country Studies Teach about Government Involvement, Prosperity, and Economic Growth", University of Michigan, *Brookings Papers on Economic Activity*, No:2, s: 373-431
- SOUBOTİNA Tatyana, SHERAM Katherina A. (2000), Beyond Economic Growth, Meeting The Challenges of Global Development, The International Bank for Reconstruction and Development/THE WORLD BANK 1818 H Street, N.W. Washington, D.C. 20433, U.S.A. [www.worldbank.org](http://www.worldbank.org). Erişim 15.04.2015.
- ŞAHİN Mehmet, ÖZENÇ Çiğdem (2007), "Kamu Harcamaları ile Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C:5, S:2, s: 199-225.
- ŞENER Orhan (2010), Kamu Ekonomisi, *Beta Yayınevi*, İstanbul.
- TERZİ Harun (1998), "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl: 13, Sayı: 142, s: 67-78.
- TÜRK İsmail, (1999) Kamu Maliyesi, 3. Baskı, *Turhan Kitabevi*, Ankara.
- ULUSOY Ahmet, SEZGİN Ahmet (1998) "Wagner Yasasının Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayrıma Göre Geçerliliği", *Türkiye'de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz XII. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İ.Ü İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Yayınları No:83.
- UZAY Nisfet (2002), "Kamu Büyüklüğü Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, Temmuz-Aralık 2002, s: 151-172.
- VİTO Tanzi, ZEE Howell H. (1997), "Fiscal Policy and Long-Run Growth", Staff Papers – International Monetary Fund Vol. 44, No. 2 (Jun, 1997), s: 179-209
- YILMAZ Ömer, KAYA Vedat (2008), "Bölgesel Kamu Harcamaları Ve Bölgesel Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Panel Veri Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı: 2. S:413-426